

Dorota Matyaszczyk

Wstęp : [wrześniowy numer "Ochrony Zabytków" został przygotowany z okazji VII Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego...]

Ochrona Zabytków 52/3 (206), 211-215

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wrześniowy numer „Ochrony Zabytków” został przygotowany z okazji VII Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego (*The European Heritage Days*) i jest w całości poświęcony barokowi w Wielkopolsce

Idea Dni polega na prezentowaniu równocześnie we wszystkich uczestniczących krajach zabytkowych obiektów, które ukazują wspólne dziedzictwo kulturowe naszego kontynentu, trwanie obok siebie różnych narodów, wyznań, kultur, zbliżenie się ponad granicami politycznymi ludzi różnych narodowości. Zadaniem Dni jest też zwrócenie uwagi na to, co bywa w naszym najbliższym otoczeniu często niedostrzegane i nieznane, co zasługuje na uwagę i ochronę, nie tylko dlatego, że posiada wartości artystyczne, ale dlatego, że jest znaczącym świadectwem przeszłości.

W Wielkopolsce co roku organizacją Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego zajmuje się Wielkopolski Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Poznaniu. W czasie I Dni Dziedzictwa w 1993 r. prezentowaliśmy najlepsze obiekty architektoniczne, świadczące o nieprzerwanej łączności sztuki wielkopolskiej ze sztuką europejską najwyższego lotu. Była to osada w Biskupinie z VII w. p. n. e., romańskie kościoły w Strzelnie, gotyckie katedry w Gnieźnie i Poznaniu, renesansowy ratusz w Poznaniu, barokowe świątynie w Gostyniu, Łądzie i Poznaniu, barokowy zamek w Rydzynie, klasycystyczne pałace w Lubostrońcu i Pawłowicach, drewniany myśliwski pałac w Antoninie, XIX-wieczne zamki w Gołuchowie i Kórniku oraz kaplica grobowa w Rogalinie, a także dzieła niemieckie: neoromański zamek cesarski w Poznaniu i fortyfikacje tzw. Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego (*Die Festungsfront Oder-Warthe-Bogen*). W zamku cesarskim udało się zaprezentować jego wyposażenie usunięte w czasie przebudowy w latach 1940–1944. Przygotowano też fotografie ukazujące pierwotny, neoromański wystrój apartamentów cesarskich. Poznaniacy, tłumnie odwiedzając zamek, mieli okazję zapoznać się z obiektem, który choć od 90 lat jest znaczącym akcentem architektonicznym miasta, dotąd był niedoceniany i... nieznany. Dało to asumpt do zmiany nazwy zamku z Pałacu Kultury na Centrum Kultury Poznania „Zamek” i do starań o przywrócenie pierwotnego wyposażenia. Między innymi w następnym roku wrócił z Gniezna marmurowy tron cesarski, niegdyś zdobiący salę tronową, a z gmachu Parlamentu krzesła stanowiące meblowanie apartamentu cesarza. Ogłosiliśmy także konkurs dla dzieci i młodzieży na temat „Moje spotkanie z zabytkiem...”, na który przysłano z różnych miejsc Wielkopolski ponad 1200

prac plastycznych i pisemnych. O ich wysokim poziomie świadczy fakt, że aż 150 dzieci otrzymało nagrody i wyróżnienia. Było to możliwe dzięki środkom przekazanych specjalnie na ten cel przez Pełnomocnika Rządu do spraw Dziedzictwa Kulturowego za Granicą. Okazało się, że Dni spotkały się z szerokim odzewem społecznym.

W 1994 r. pokazywaliśmy to co rzadkie, niezwykle i lokalne, czego od dawna nie ma na zachodzie Europy, czyli drewniane i szachulcowe kościoły katolickie i protestanckie. Naliczyliśmy ich w Wielkopolsce, ku naszemu zaskoczeniu, prawie 280. Jedenaście z nich, posiadających bogaty wystrój malarski stropów i ścian, można było zwiedzać z przewodnikiem; przygotowaliśmy także o nich foldery. Przy każdym powiewała błękitna flaga zjednoczonej Europy z charakterystycznym logo Dni. Ogłosiliśmy konkurs dla dzieci i młodzieży na temat kościoła drewnianego z ich miejscowości. Praca obejmowała rysunki, fotografie i tekst o kościele, także legendy, wywiady, opis wyposażenia. Przyszło wiele prac z całej Wielkopolski. Niektóre dokumentują świątynie, które później uległy zniszczeniu (Szlichtyngowa, Tuchorza). Najładniejsze prace były prezentowane w zamku w Trzebinach.

W 1995 r. tematem Dni były miasta tkackie, których naliczyliśmy w Wielkopolsce aż 157. W pięciu samorządy lokalne zorganizowały uroczyste obchody, którym towarzyszyły wystawy, wycieczki, atrakcyjne występy i konkursy. Opracowaliśmy foldery w języku polskim i niemieckim, ukazujące historię i zabytki Kargowej, Rakoniewic, Turku, Wschowy i Zdun, wydane dzięki dofinansowaniu przez gminy i wydziały kultury urzędów wojewódzkich. W Narodowym Muzeum Rolnictwa w Szreniawie i skansenie w Osieku koło Zielonej Góry prezentowane były wystawy o tkactwie i sukiennictwie wiejskim, można było także kupić utkane na oczach zwiedzających kilimy i makatki. W Muzeum Pożarnictwa w Rakoniewicach, dawnym zborze protestanckim, oryginalnie prezentowała się wystawa tkanin wypożyczonych z Pracowni Tkanin Artystycznych przy Centrum Kultury Poznania „Zamek”. Mniejsze umieszczono na unikalnym sprzęcie strażackim, większe gobeliny zwieszały się z trzech kondygnacji empor. Niektórzy mieszkańcy Rakoniewic po raz pierwszy odwiedzili muzeum i byli zaskoczeni jak bardzo jest interesujące.

W czasie IV Dni Dziedzictwa w 1996 r. pokazaliśmy miejsca i obiekty kultu w Wielkopolsce od czasów prehistorycznych do współczesności: cmentarze prehistoryczne, które pełniły funkcje sakralne dla współczesnych, katolickie sanktuaria, kalwarie, obrazy i rzeźby uznane za cudowne, ale także cmentarze żydowskie, które choć nie są obiektem kultu, to jednak dla Żydów są miejscami, które powinny przetrwać nienaruszone do dnia Sądu Ostatecznego, zatem są *sacrum*. Przygotowaliśmy książkę *Miejsca i obiekty kultu w Wielkopolsce: prahistoryczne, chrześcijańskie i judaistyczne*, w której oprócz tekstów zasadniczych znalazł się katalog 450 miejsc kultu funkcjonujących w przeszłości i obecnie oraz 220 kirkutów z opisem stanu zachowania i informacjami historycznymi na temat pierwszej wzmianki o Żydach w danej miejscowości, ich liczby przed 1939 r., istnienia bożnicy lub synagogi. Część danych uzyskaliśmy dzięki uprzejmości wojewódzkich konserwatorów zabytków.

W roku 1997 prezentowaliśmy dwory, pałace i zamki w Wielkopolsce, których zachowało się ponad 1100. Odbłyły się objazdy po najciekawszych rezydencjach. W odbudowanym XVIII-wiecznym dworze w Chalinie zaprezentowano wystawę fotografii pałaców i dworów wykonanych w 1912 r. przez Leona Durczykiewicza. W pałacu w Trzebinach wyeksponowano na stałe polichromowane deski z 1 ćw. XVIII w. odkryte w trakcie remontu w dworze w Osieku koło Kościana i poddane konserwacji.

Główne uroczystości odbyły się w Zamku Przemysła w Poznaniu, najstarszym zachowanym zamku królewskim w Polsce, pełniącym obecnie funkcje Muzeum Sztuk Użytkowych. Od rana można było zwiedzać — niedostępne zazwyczaj — XIII-wieczne podziemia, pod murami zamku odbył się turniej rycerski, a w muzealnych wnętrzach cykl wykładów o historii zamku, wieczorem zaś koncert średniowiecznej pieśni miłosnej w wykonaniu poznańskiego barda Jacka Kowalskiego i jego zespołu. Przez tydzień można było także zobaczyć projekty odbudowy zamku z lat pięćdziesiątych, które rozpętały, trwającą do dziś, dyskusję na temat rekonstrukcji zamku. Ogłoszono też konkurs dla dzieci na napisanie legendy o poznańskim zamku lub przedstawienie samej budowli: jak wyobrażają sobie jego wygląd w przeszłości lub jak chciałyby, aby wyglądał. Pokłosem konkursu była książeczka *Zamek Królewski w Poznaniu — niezwykle przewodnik*, wydana przez Wielkopolski Ośrodek. Znalazły się w niej nagrodzone legendy i rysunki, którym towarzyszyły artykuły o prawdziwej historii zamku i projektach jego odbudowy.

W ubiegłym roku pokazywaliśmy krajobrazy i zabytki znajdujące się nad wielkopolskimi rzekami. W miastach nadrzecznych, położonych w województwach, które od 1999 r. utworzyły województwo wielkopolskie, odbyły się wystawy „Wielkopolskie rzeki — krajobraz i zabytki”. Chcieliśmy pokazać bogactwo i różnorodność regionu wielkopolskiego, ale także zmienić

negatywny odbiór rzek, spowodowany wielkimi powodziami 1997 r.

W tym roku po raz pierwszy cała Europa będzie obchodziła Dni Dziedzictwa Kulturowego pod ogłoszonym przez Radę Europy hasłem „Europa — wspólne dziedzictwo”. Ma ono na celu ukazać wspólnotę kulturową naszego kontynentu. W Wielkopolsce chcemy zaprezentować barokowe dzieła wznoszone w XVII i XVIII w. na zamówienie polskich mecenasów przez artystów polskich i zagranicznych, tworzących obiekty na bardzo wysokim poziomie artystycznym, równą rangą dziełom wznoszonym w Austrii, Bawarii, Czechach, Francji, Italii.

Większość dzieł sztuki została zaprojektowana i wykonana przez Włochów, Czechów, Niemców: Pompeo Ferrariego, Jana i Jerzego Catenazzich, Krzysztofa Bonadurę st. i Krzysztofa Bonadurę mł., Jana Adama Stiera, Karola Marcina Frantza, malarzy Tomasza Dolabellę, Karola Dankwarta i Jerzego Wilhelma Neuhertza; sztukatorów z warsztatu Alberta Bianco, rzeźbiarzy — Augustyna Schöpsa, Andrzeja Schmidta, Franciszka Domusbergiera, Franciszka Böhma, Franza Brumbachera, Jana Gerstnera, Christiana Huszmanna, Johanna Albrechta Siegwitza, złotników — Michała Meisnera, Marcina Endemanna, Jana Dilla i wielu, wielu innych. Oprócz nich tworzyli wybitni artyści polscy: Krzysztof Boguszewski, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Szymon Czechowicz, bracia zakonni — Adam i Antoni Swachowie, Stanisław Gampey, Walenty Żebrowski oraz cała rzesza nieznanymi z imienia twórców.

Jak co roku odbędzie się wycieczka autobusowa z przewodnikiem po najlepszych obiektach na trasie: Konarzewo (pałac Radomickich) — Leszno (rynek, kościoły) — Trzebiny (zamek) — Wschowa (lapidarium na cmentarzu protestanckim, kościół oo. bernardynów) — Zakrzewo (drewniany kościół z barokową polichromią) — Rydzyna (barokowe założenie urbanistyczno-rezydencjonalne). Po poznańskich barokowych kościołach będą oprowadzali chętnych przewodnicy z PTTK odpowiednio przeszkoleni przez historyków sztuki.

W kościele oo. franciszkanów aktor Jerzy Radziwiłłowicz będzie recytował wiersze wielkopolskich poetów barokowych: Kacpra Miaskowskiego, Samuela Twardowskiego, Opalińskich Krzysztofa i Łukasza. Towarzyszyć mu będzie zespół „Tuti e Solo” śpiewający barokowe pieśni. W poznańskiej farze odbędzie się koncert organowy muzyki barokowej. W Bibliotece Miejskiej w Lesznie zostanie zaprezentowana wystawa „Książka barokowa w Wielkopolsce”.

Zawarte w tym numerze „Ochrony Zabytków” artykuły bynajmniej nie wyczerpują zagadnienia baroku w Wielkopolsce. Dlatego 26 października w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk odbędzie się sesja naukowa „Wielkopolski barok”. Mamy nadzieję, że stanie się ona początkiem szerszych prac badawczych nad tym tematem w naszym regionie.

Nie wszystkie materiały, które zebrano, udało się zamieścić w 3 numerze „Ochrony Zabytków”. Nadesłane przez wojewódzkich konserwatorów zabytków w Gorzowie Wielkopolskim, Kaliszu, Koninie, Lesznie, Pile, Poznaniu sprawozdania z prac konserwatorskich przeprowadzonych przy obiektach barokowych w latach 1990–1998, artykuł o konserwacji polichromii w pałacu w Konarzewie oraz przygotowaną przez Ośrodek bibliografię dotyczącą wielkopolskiego ba-

roku planujemy opublikować w 4 numerze „Ochrony Zabytków”.

Tegoroczne Dni dedykujemy historykom sztuki, którzy w 1958 r. po raz pierwszy na łamach „Biuletynu Historii Sztuki” zaprezentowali tematykę baroku w Wielkopolsce. Niestety nie żyją już wspaniali badacze: Ewa Kręglewska-Foksowicz, Aniela Sławska, Eugeniusz Linette i Janusz Powidzki. Pamięć o nich również jest istotnym fragmentem naszego dziedzictwa.

Dorota Matyaszczyk

The September issue of “Ochrona Zabytków” was prepared upon the occasion of the Seventh European Heritage Days, and thanks to the kindness of the Editors is totally devoted to the baroque in Great Poland

The conception of the Heritage Days consists of a simultaneous presentation in all participating countries of historical monuments who demonstrate the joint cultural heritage of our continent, the continuum of assorted nations, religions and cultures and the proximity of peoples assorted nationalities above political boundaries. The intention of the Heritage Days is to draw attention to that which in our closest environment often remains unnoticed and unknown but which deserves protection not only due to its artistic merits, but also because it constitutes significant evidence of the past.

In Great Poland, the annual organisation of the European Heritage Days is the domain of Great Poland for Studies and the Protection of the Culture Environment in Poznań. In 1993, in the course of First Heritage Days, we presented the best architectonic objects, testifying to an uninterrupted link between art in Great Poland and European art. The objects included the ancient Slav settlement in Biskupin (seventh century B. C.), Romanesque churches in Strzelno, Gothic cathedrals in Gniezno and Poznań, the Renaissance town hall in Poznań, Baroque churches in Gostyń, Łąd and Poznań, the Baroque castle in Rydzyna, Classicistic palaces in Lubostroń and Pawłowice, the wooden hunting lodge in Antonin, the nineteenth-century castles in Gołuchów and Kórnik, and the sepulchral

chapel in Rogalin, as well as German objects: the neo-Romanesque imperial castle in Poznań and the fortifications of the so-called *Die Festungsfort Oder-Warthe-Bogen*. The imperial castle displayed outfitting removed during reconstruction conducted in 1940–1944. Furthermore, the presented objects included photographs showing the original neo-Romanesque imperial apartments. The residents of Poznań, who visited the castle... , enjoyed an opportunity of becoming acquainted with an object which for the past ninety years remained a significant architectonic accent of the town but, up to now, was insufficiently appreciated and... unfamiliar. This occasion contributed to a change of the name of castle from the Palace of Culture to the Poznań Cultural Centre “Castle” as well as to efforts to restore the original outfitting, this campaign entailed the return of a marble imperial throne (up to then in Gniezno), which in the past embellished the throne room, while the Parliament returned chairs which constituted part of the furniture of the imperial apartment. We also initiated a competition for children and young people, entitled “My encounter with a historical monument...”, which produced more than 1200 written and art works, sent from assorted parts of Great Poland. Their high level is witnessed by the fact that as many as 150 children received prizes and distinctions, thanks to funds granted for this particular

purpose by the Government Plenipotentiary for Cultural Heritage Abroad. Apparently, the Heritage Days met with wide-ranging social interest.

In 1994 we featured rare, unique and local objects, long not encountered in Western Europe, namely wooden and timbered Catholic and Protestant churches. Their number in Great Poland totals, to our astonishment, almost 280. Eleven objects with a lavish painted decoration of walls and ceilings, could be visited with a guide; we have also prepared special folders, each of which bore the blue flag of united Europe and a characteristic logo of the Heritage Days.

In 1995, Heritage Days dealt with weaving urban centres, whose number in Great Poland amounted to as many as 157. In 5 such towns, local self-governments organised ceremonial anniversaries, accompanied by exhibitions, excursions, and attractive competition and shows. Polish and German-language folders presented the history and monuments of Kargowa, Rakoniewice, Turek, Wschowa and Zduny, published thanks to additional funds provided by the communes and culture departments of voivodeship offices. The National Museum of Agriculture in Szreniawa and the skansen in Osiek near Zielona Góra displayed exhibitions about rural weaving and cloth industry; the visitors could purchase rugs and wall hangings woven in presence. The fire... museum in Rakoniewice, located in a former Protestant church, showed an original exhibition of fabrics on loan from the Artistic Fabrics Workshop at the Poznań Cultural Centre "Castle". Smaller exhibits were displayed on unique fire equipment, while large... were hung from the three storeys of the balcony. Some of the inhabitants of Rakoniewice paid their first visit in the museum and were simply astounded to find such fascinating displays.

In 1996 the Fourth Heritage Days were an occasion for the presentation of cult locations and objects in Great Poland from prehistorically times to the present day: prehistorically cemeteries, which fulfilled sacral functions; Catholic sanctuaries, calvaries, paintings and sculptures, regarded as miraculous, as well as Jewish cemeteries which, albeit not a cult objects, constitute places which, in the opinion of Jews, should be preserved untouched up to the Judgement Day, and thus contain an element of sacrum. We prepared a book entitled *Miejsca i obiekty kultu w Wielkopolsce: prehistoryczne, chrześcijańskie i judaistyczne* (Cult Sites and Objects in Great Poland: Prehistorical, Christian and Judaistic), which, alongside basic texts, contains a catalogue of 450 cult sites functioning in the past and today as well as 220 Jewish cemeteries with a description of their state of preservation and historical information about the first mention of the presence of Jews in a given locality, their number prior to 1939, and the existence of a prayer house and a synagogue. Some of the data were obtained thanks to the kind assistance

of Voivodeship Conservators of Historical Monuments.

In 1997 we presented manors, palaces and castles in Great Poland, which number more than 1 100, and held excursions to the most interesting residences. An exhibition of photographs of palaces and manors, taken in 1912 by Leon Durczykiewicz, was held in the rebuilt eighteenth-century manor in Chalin. The palace in Trzebiny displayed a permanent exhibition of polychomy boards from the first quarter of the eighteenth century, discovered during the repair of the manor in Osiek near Kościan, and subsequently subjected to conservation.

The main erempnies took place in the Przymyśl Castle in Poznań, the oldest extant royal castle in Poland, which at present fulfils the function of a Museum of the Applied Arts. From morning hours the Castle visitors could see the usually inaccessible thirteenth-century subterranean interiors; a knights' joust, held near the Castle walls, a series of lectures about the history of the Castle, and an evening concert of mediaeval love songs, perform by the Poznań bard Jacek Kowalski and his group. For a whole week, projects for the reconstruction of the Castle (dating from 1950s), which gave rise to a discussion continued up to this very day, were displayed. A children's competition for a legend about Poznań Castle or a depiction of the building invited its participants to present their vision of its appearance in the past or a favourite version of the building. The outcome of the competition produced *Zamek Królewski w Poznaniu — niezwykley przewodnik* (The Royal Castle — an Unusual Guidebook), published by the Great Poland Centre. This publication contains the awarded legends and drawings, accompanied by articles about the true history of the Castle and projects for its reconstruction.

Last year we showed landscapes and monuments situated on the rivers of Great Poland. River towns, located in voivodeships, which since 1999 created the Great Poland voivodeship, featured exhibitions entitled "Great Poland Rivers — Landscape and Monuments" exhibition. We wished to show the diversity and richness of the region, but also to alter the negative attitude towards rivers, caused by the great floods of 1997.

This year, the whole of Europe will celebrate European Heritage Days held for the first time under a slogan proclaimed by the Council of Europe — "Europe — the Common Heritage". Its intention is to demonstrate the cultural community of our Continent. In Great Poland, we hope to present Baroque works commissioned in the seventeenth and eighteenth century by Polish patrons, and created by Polish and foreign artists, whose works represent an extremely high artistic level, equal to that found in Austria, Bavaria, Bohemia, France and Italy.

The majority of the works of art was designed and executed by Italians, Bohemians, and Germans: Pompeo Ferrari, Jan and Jerzy Catenazzi, Krzysztof Bonadura the Older and the Younger, Jan Adam Stier, Karol Marcin Frantz; painters Tomasz Dolabella, Karol Dankwart and Jerzy Wilhelm Neuhertz; stucco masters from the Alberto Bianco workshop; sculptors: Augustyn Schöps, Andrzej Schmidt, Franciszek Domusbergier, Franciszek Böhm, Franz Brumbacher, Jan Gerstner, Christian Huszmann, Johann Albrecht Siegwitz; goldsmiths: Michał Meissner, Marcin Endemann, Jan Dill and many others. They were accompanied by outstanding Polish artists: Krzysztof Boguszewski, Bartłomiej Nataniel Wąsowski, Szymon Czechowicz, monks: Adam and Antoni Swach, Stanisław Gampey, Walenty Żebrowski and a large group of anonymous artists.

As in the past years, the planned events include a guided bus excursion to best objects along the following route: Konarzewo (the Radomicki palace) — Leszno (market square, churches) — Trzebiny (castle) — Wschowa (lapidarium in the Protestant cemetery, Bernardine church) — Zakrzewo (wooden church with Baroque polychomy) — Rydzyna (Baroque town planning–residential premise). The Poznań Baroque churches will be shown by PTTK guides, suitably trained by historians of art.

In the former Franciscan church the acclaimed actor Jerzy Radziwiłłowicz will recite poems by Great Poland Baroque poets: Miaskowski, Twardowski, and Opaliński.

The articles presented in “Ochrona Zabytków” by no means exhaust the problems of the Baroque in Great Poland. For this reason, in September, the Poznań Society of Friends of Science will hold a scientific session on “The Baroque in Great Poland”; we hope sincerely that it will initiate wider–ranging research on this topic, to be conducted in our region.

Not all the gathered material could be included into the third issues of “Ochrona Zabytków”. We plan to publish reports concerning the conservation of Baroque objects in 1990–1998, sent by voievodship conservators of historical monuments in Gorzów Wielkopolski, Kalisz, Konin, Leszno, Piła and Poznań, as well as a bibliography prepared by the Centre, pertaining to the Baroque in Great Poland, in the fourth issue of the periodical.

We dedicate this year’s European Heritage Days to those historians of art who in 1958 presented for the first time the Baroque in Great Poland in works issued in “Biuletyn Historii Sztuki”. Unfortunately, those splendid researchers — Ewa Kręglewska–Foksowicz, Anieła Sławska, Eugeniusz Linette and Janusz Powidzki — are no longer with us. Memory about their activity remains yet another essential fragment of our heritage.

Dorota Matyaszczyk